

૨૫/૬/૨૫

રોયલ નાટક મંડળી.

ભાગ્યોદય.

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ ૧૮૯૭

રોયલ નાટક મંડળીના માલિકો, મુંબાઈ.
લેખક:—

રા. રા. મૂળશંકર હરીનંદ મૂળાણી.

ડાયરેક્ટર:—

મી. સોહરામજી મેહરવાનજી કાવક.

શ્રી જૈન એડવોકેટ પ્રાન્ટીય પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

આવૃત્તિ ૧ મી.

પ્રત ૧૦૦૦

જેવું હક્કો પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને ૧૯૨૨

કૌમત ચાર આના.

૯૮૨૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૮૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૮૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ભા. ૧૨૫.૬૫

વિષય ૬-૨૮

નાટકના મુખ્ય પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો.

રાયમલ.....ચિતોડનો રાજા.

સંગ
પૃથુરાજ }રાજા રાયમલના દીકરા.
જેમલ }

પ્રભુરાવ.....શિરોહીનો રાજકુંવર.

આદિતરાવ.....પ્રભુરાવનો બાપ.

સુરતન.....ટાંકટોડનો રાવ.

લીલો.....ટાંકટોડનો નવાબ.

વિદ્યાધર.....તરંગી બ્રહ્મચારી

ચિમનીયો.....વિદ્યાધરનો નોકર.

મોટારા.....એક છુટ્ટો વ્યાપારી વાણિયો.

છોટારા.....મોટારાનો દીકરો.

હરબો કુંભાર }ચંદ્રમુખીના હાથના ઉમેદવારો.
લંપટસિંહ }

સ્ત્રી પાત્રો.

સુલદ્રા.....સંગની સ્ત્રી શ્રીનગરના રાજાની પૂત્રી.

તારા.....પૃથુરાજની સ્ત્રી રાવસુરતનની પૂત્રી.

વિદ્યાધરા.....પ્રભુરાવની સ્ત્રી રાયમલની પૂત્રી.

વાદળી.....વેશ્યા ગુજરાતના શાહની બસુસ.

ચંદ્રમુખી.....વિદ્યાધરની બહેન.

ચકોરી.....ચંદ્રમુખીની દાસી, ચિમનીયાની બહેન.

ચારણ, શ્રીનગરનો રાજા, સૂરજમલ, દરબારીઓ, ના-
ચનારીઓ, વગેરે વગેરે.

ભાગ્યોદય.

નાટકનો ટુંક સાર.

દરેક માણસ સુખ મેળવવા સતત ઉદ્યમ કરે છે. પણ તેને સુખ છે જ એવો ઉદ્યમ કરવાનું કે જેથી તેના નસીબમાં હોય તેવું સુખ કે દુઃખનું ફળ અ.વીને ઉભું રહે. આ સૌના અનુભવની વાત છે. દેખાય છે માણસ પોતાની બુદ્ધિથી કામ કરતું પણ તેને તેમાં દોરે છે લાઝ્ય લાઝ્યની એ સત્તા દેખાતી નથી પણ ધણું બળવાળી છે. અને જેમ તે દરેક માણસને વશ રાખે છે, તેમ આખી પ્રજાની ચડતી પડતી પણ એજ લાઝ્યની સત્તા વડે થાય છે. લાઝ્યની આ દૈવી બળને ક્યાનક તેમજ પાત્રોથી સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન આ નાટકમાં કર્યો છે.

નાન્દી.

સુતધાર અને નટી વચ્ચે વાત થતાં, નટી “ લાઝ્યે જે લખાયું જરૂર છે થવાનું ” ઇત્યાદિ વાક્યોથી આગળ ચર્ચાવાના વિષયનું સૂચન કરે છે.

અ ક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.—રજપુતસ્થાનમાંનાં ટાંકટોડાના રાવ સુરતનને લીલાપદાણે હરાવી તેની માદી જીતી લીધેલી. રાવે તે પાછી મેળવવા ધણા પ્રયત્ન કર્યા પણ તેનું કંઈ આશ્યું નહીં, તેને એક તારા નામની દીકરી હતી. આપનું દુઃખ ટાળવા અને તેને મદદ કરવા માટે તારા યુદ્ધ કળા, ધોડસવારી, શિકાર કરવો વગેરે શીખી અને પુરૂષ પોષાક પેહરી આપતી. સાથે લીલાની સામે લડવામાં સામેલ થઈ. આપ દીકરીના એવા એક પ્રયત્નથી આ નાટકની શરૂવાત થાય છે. લીલા સામેની લડાઈ પુરી થઈ છે. સુરતનનાં લશ્કરનો નાશ થયો છે. સત્રીના અંધકરમાં,

ખેલાન આપના શરીર પાસે એકલી તારા ઉમેરીછે તે આપને મરેલો સમજે છે. અતિ દુઃખ અને નિરાશાથી તેની છતી ફાટ ફાટ થાય છે. અને ખેલાન આપનાં શરીર ઉપર હાથ મુકી તે પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે તમારા સન્નને મારશે અને તમારાં રાત્નને અને રાત્નની પ્રગ્નને તેના બુદ્ધમયી છોડવશે તેને પરણીશ. આ પ્રતિજ્ઞા છુપે વેશે ચર્ચા જેવા ફરતો લીલો સાંભળે છે. તે તારાને આગખી નાહું થાય છે એટલે ખેડ વચ્ચે યુદ્ધ થાય છે અને ચાલાક તારાના ગુસ્સામાંથી બચવા અંધારાનો લાલ લાઈ લીલો નાસી જાય છે. તારા પાછી આવતાં તેને પોતાનો આપ જીવતો હોવાની ખબર પડે છે, તેથી તેને અતિ આનંદ થાય છે.

પ્રવેશ ૨ જે—રસ્તામાં ચંદ્રમુખી અને ચંદ્રારી વચ્ચે ચક્રમક ઝરે છે, ત્યાં વિદ્યાધર અને ચિમનીયો આવી ચડે છે. એટલામાં પાંચ ખાયડીને પહોંચાડી છટ્ટીની શોધમાં નીકળી પડેલો મોટાશા આવે છે. મોટાશાની પાછળ પડેલો છોટાશા પણ ત્યાં આવી છુપાય છે. ચંદ્રમુખી પોતાના સ્વયંવરમાં આવવાની આમંત્રણ-પત્રિકા મોટાશાને આપવાનું ચિમનાયાને કહી ચાલી જાય છે. મોટાશા ખુશી થતો જાય છે. છોટાશા પણ પોતાને માટે ખાયડી પરણવાની યુક્તિ શોધતો મોટાશાની પાછળ જાય છે.

૩ વેશ ૩ જે—આખાં હિંદના લાગ્યમાં આ વખતે એક મોટો ફરફાર થવાનો હતો. દીલ્લીની ગાદીએ લોહી વંશનો અમલ પૂરો થવા આવ્યો હતો અને આખાં હિંદને પોતાની સત્તા નીચે લાવનાર મહાન મોગલ વંશનું રાજ્ય શરૂ થવાનું હતું. એ વિનાશમાંથી જાહેર રજપુત જાતિને બચાવવા માટે હાથ, તેમ મેવાડના રાણા રાયમલને ત્યાં એ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. મોટો પાટવી કુંવર સંજ અને તેમાંથી નામો પૃથુરાજ સંજ શુરવીર છતાં

ધીરો અને દીર્ઘ દ્રષ્ટીવાળો હતો. એક મહાન રાજ્યને
 જોઈએ તેવા બધા ગુણો તેનામાં હતા. હિંદનું બળ
 એકત્ર કરી આવતા મુગલના વેગને ખાળનાર તરીકે
 હિંદની લાઝદેવીએ તેને નિર્માણ કર્યો હતો. પણ એ
 બળ સહેલાઈથી એકત્ર થઈ શકે, સ્વદેશને માટે લાખો
 માણસો પોતાનાં લોહી રેડવા દોડી જાય, એ સ્થિતિ
 ઉત્પન્ન કરવા લાઝદેવીએ પૃથુરાજને નિર્માણ કર્યો હતો.
 પૃથુરાજ ખરેખરો વીર હતો. એ નિડર અને સાહસીક
 હતો. જ્યાં જતો ત્યાં વિજય મેળવતો. એનું નામ
 શુરવીરોને અતિ પ્રિય થઈ પડ્યું. એણે થોડાજ
 વખતમાં મેવાડને હિંદુસ્તાનમાં શિરોમણી બનાવી દીધું
 એવા પરાક્રમી પુરૂષને પોતે ચીતોડની ગાદીને ચોચ છે
 એમ થાય તો તેમાં નવાઈ નથી. એમ થતાં સંગ અને
 પૃથુ વચ્ચે કાયમ તકરાર થતી. સદા રહેતો કુટુંબ
 કલેશ મટાડવા સંગે કથું કે આપણે ચારણી માતા
 પાસે જઈએ અને તે કહે તે મેવાડનો રાજા થાય.
 તેપરથી તે બે લાઈ ચારણીના મંદિરમાં આવે છે; તેમાં
 પૃથુ સારા આસન ઉપર બેસે છે ને સંગ નીચે બાજ
 ચર્મ ઉપર બેસે છે. ચારણી કહે સંગ રાજગાદીનાં
 ચિન્હ ઉપર બેઠો માટે તે ગાદી ભોગવશે. એ પરથી
 પૃથુ તેને મારવા જાય છે. એટલે સંગ દેશ છોડી ચાલ્યો
 જાય છે. એટલામાં રાયમલ આવી પૃથુને તેની ઉદ-
 તાઈ માટે ઠપકો આપે છે અને છેવટ કહે છે કે તારું
 અભિમાન હજી મટતું ન હોય તો પરદેશમાં જઈ
 કમાઈ ખા. એપરથી પૃથુરાજ પણ ત્યાંથી ગોદવાડ
 તરફ ચાલ્યો જાય છે. રાયમલ રાણાને એક ત્રીજો
 દીકરો જેમલ નામનો હતો. તેણે તારાએ કરેલી
 પ્રતિજ્ઞાની તેમજ તેના રૂપની વાત સાંભળેલી તેથી
 તેના ખાખને તેનું રાજ્ય પ્રાપ્તું હતી આપી તારાને
 પરણવાની ઇચ્છાથી તે પણ આ વખતેજ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થી—તારા અને તેની સખીઓ વસંતની ચર્ચા કરે છે. ત્યાં જેમણે આવે છે અને તારાના રૂપથી મોહિત થઈ ગમે તેવાં વચનો બોલવા માંડે છે. એ સાલણી તારા ગુસ્સે થાય છે અને સુરતન જેમણને તારાની આખરે ઉપર ગયેલો માની મારી નાંખે છે.

પ્રવેશ ૫ થી—પૃથુરાજની બેન યશોધરા શિરોહીના રાજકુમાર પ્રભુરાવને પરણેલી. તે એક વાદળી નામની વેશ્યાના છંદમાં ફસાઈ યશોધરાને દુઃખ દે છે. પ્રભુરાવના માંદા બાપથી એ ન ખમાતાં તે પ્રભુરાવને ઠપકો આપે છે તેથી શરમાઈ યશોધરાને ફરી ગૃહણ કરે છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ થી—ચારણીના મઢમાંથી જેમણ તારાને પરણવા જાય છે ત્યારે તેને પાછો વાળવા તેની પાછળ સુરજમણ જાય છે. રસ્તામાં તેને તેના કાકા સારંગદેવ મળે છે. જેમણે અને પૃથુરાજે છુટા પડ્યા પછી શું શું કર્યું તે વિશે બેઠે વચ્ચે વાત થાય છે. અહીંથી સુરજમણ તારાના આપને ત્યાં જાય છે. ત્યાં તેને જેમણના મરણની ખબર પડવાથી તે તારાને ને તેના આપને પકડી ચીતોડ લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૨ જો—સંગ શ્રીનગરના રાજાને ત્યાં છુપે વેશે નોકરી રહ્યો છે પણ ત્યાંની રાજકુંવરી સુભદ્રાને તેના ઉપર પ્રીતી થઈ છે. રાજકુંવરી બાગમાં ફરવા આવી છે, તેનું રક્ષણ કરવા રાજાએ સંગ અને તેના બે સોબતીઓને મોકલ્યા છે. સંગ ઉઘી જાય છે ત્યાં એક નાગ નીકળી તેની ઉપર છત્રની પેઠે ફેંલુ ધરી બેસે છે, એ ચિન્હથી રાજકુંવરી તેને કોઈ મહાન રાજા ધારે છે. અહીં બેઠે વચ્ચેનો પ્રેમ પ્રગટ થાય છે અને સંગ પોતાની ઓળખાણ આપે છે.

પ્રવેશ ૩ થો—ચંદ્રમુખીને વરવાની આશાએ, સ્વયંવરમાં સેરખા કુંહાર, લંપટસિંહ, છોટાશા તથા મોટાશા આવે છે. બાદ ચંદ્રારી, ચંદ્રમુખી અને વિદ્યધરનું આવવું. ચિમનીયો ચંદ્રમુખીને સર્વની ઝાળખાણ કરાવે છે. ચંદ્રમુખી તે પછી સર્વની પરિક્ષા લે છે. પરિક્ષામાં સર્વ નાપાસ થાય છે. ચંદ્રમુખી કહે તો જે પરાક્રમ કરી દેખાડે તેનેજ પરણવાનો પોતાનો મરદો બનહેર કરે છે. હરખા અને લંપટની નીરાશા ! બાદ સર્વનું જવું.

પ્રવેશ ૪ થો—રાયમલ રાણા પોતાના ખાનગી મંદરગારમાં બેઠો છે. ત્યાં સુરજમલ તારા અને તેના બાપને જયમલના ખુની તરીકે રજુ કરે છે. જયમલના મરણની ખબર બહાણી રાયમલને ઘણું દુઃખ થાય છે; પણ તે દયાવી ન્હાય આપવા બેસે છે. આખી રાજસભાનો એવા મત થાય છે કે સુરતને મોટો ગુન્હો કર્યો છે માટે તેને મારી નાખવો જોઈએ. એ સિધ્ધિ બેઠા તારા આગળ આવી રાયમલને પૂછે છે કે “ક્ષત્રિય કુલરાજ, દોલત. જમીન, કુટુંબ, છંદગી ને આગર, એ પાંચમાંથી આપને સૌથીકવધારે વહાલું શું ?” અને રાણાની પાસેજ બોલાવેમુછે કે “સૌથી વધારે વહાલી આગર.” અને દલીલથી એ સાબીત કરાવી રાજ્યની તેમજ સ્ત્રી બાળીની આગરને માટે લાખો શુરવીરોએ પોતાના જોગ આપ્યા છે એ વાત દ્રષ્ટાંતોથી તેને યાદ કરાવે છે. રાજના મન ઉપર એ છાપ પડેલી બેતાં તેની પાસે ખુલાસો કરવામાં આવે છે કે અમારાં કુળની આગરને તેમજ જીતારાની આગરને કસંક લાગે એવું તમારાં એ દીકરાએ વર્તન કરવાથી તેને મારવા પડ્યો. એ સાંભળતાં રજપૂત કુળના ગૌરવને ઝાળખનાર પદ્મસિંહ વૈર જીલી જઈ પોતાના દીકરાના ઘાત કને ઉસડે. શરપાવમ આવે છે. અને તે મેવાડના

બેદનુર ગામમાં આવી રહેલો, ત્યાંની વંશપરંપરાની
જાગીર તેને આપે છે.

પ્રવેશ ૫ મા—પ્રભુરાવનો બાપ યુજરી ગયો છે. તે યહી વાદળા
આવી પરાણે પ્રભુરાવને મળે છે ને ફરીથી પોતાની
લપટમાં લે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠા—હવે પૃથુરાજ તારાને પરણવા તૈયાર થાય છે. એટલા
માટે તેના બાપને મળી લીલા ઉપર ચડાઈ લઈ
જવાની ગોઠવણ કરવા તે બેદનુર ભણી જાય છે.
અહીં તારાને લીલો આવ્યાના સમાચાર મળવાથી તેની
ખાતરી કરવા પુરૂષ વેશે નીકળી છે. રસ્તામાં પૃથુરાજ
એક હરણ ઉપર તીર ફેંકે છે, તેને તારા વચ્ચેથી
કાપી નાખે છે. એથી બેઉ વચ્ચે તકરાર થાય છે.
ત્યાં તારાને એ વીર પૃથુરાજ છે અને પોતાને વરવા
અવેશ છે એ વાત સમજાય છે. તેથી તેની મનક
કરે છે ને આખર ઉઘાડી પડતાં બેઉ વચ્ચે પ્રીતી થાય
છે. એટલામાં સુરતન અને તેને મારવા તેની પાછળ
પડેલો લીલો દેખાય છે. પૃથુરાજ તીર મારી લીલાને
મારી નાંખે છે. એટલે અહીંજ સુરતનને પોતાનું
રાજ્ય મળી ચૂક્યા બરાબર થાય છે. તેથી તે પૃથુ
તારાનો હસ્ત મેળાપ કરી આપે છે. અને રાજ્ય કબ્જે
લેવા બધાં ટાંકટોડા ઉપર ચડી જાય છે.

પ્રવેશ ૭ મા—મંગ અને સુભદ્રાના લગ્ન થાય છે, ત્યાં પૃથુ આવે છે
ને લગ્ન અટકાવવા તથા મંગ સાથે લડવાની માગણી
કરે છે. મંગ તેમ કરવા તૈયાર થાય છે પણ સુભદ્રા
વચ્ચે આવી પૃથુને સમજાવે છે કે તાજ મેળવવા તમે
લાઇનો ધાંત કરવા પણ તૈયાર થશો છો તે તાજ તમારા
લાગ્યમાં હશે તોજ તમને મળશે. પૃથુ કહે હું પુરૂષ
પ્રમત્તને માનું છું. લાગ્યને માનતો નથી. એટલે બેઉ
વચ્ચે લાગ્ય અને પુરૂષાર્થ વચ્ચે તકરાર થાય છે.

તેમાં અનેક દાખલા દલીલોથી ખુબજ પુરુષાર્થ કરતાં જાણ્ય બળવાન છે એમ સાબીત કરે છે અને પ્રથમે આત કરે છે. પણ પૃથુ લડવાની વાત હોડતો નથી. એટલે સુભદ્રા એક પહેલાં અનેલા બનાવની યાદ આપે છે. એક વખતે હરામખોરો પનઘટ ઉપરથી સ્ત્રીઓનાં ટોળાંને ઝડી જતા હતા તે વખતે પાછળ પડી પૃથુએ તેમને નસાડી સ્ત્રીઓને બચાવી. પણ ગભરાયલાં બધાં નાસી ગયાં ને ધાયલ થઇ મુર્છિત થઇ પડેલ પૃથુની સારવાર કરનાર કોઇ ન રહ્યું. એ વખતે તેના પ્રાણુ જાત. પણ દૈવયોગે સુભદ્રા ત્યાંથી નીકળી અને સારવાર કરી તેને મરતો બચાવ્યો. એ ઉપકારના બદલામાં પૃથુએ તેને બેન. માની પોતાની એક વીંટી યાદગીરી દાખલ આપેલી. આ હકીકતની યાદ આપતાં ને વીંટી બતાવતાં પૃથુ નરમ થઇ જાય છે. પણ પૃથુ એક વચન માગી લે છે કે જો સંગને માથે મેવાડતો રાજ્ય મુગટ મુકાય તોજ સુભદ્રાએ તેને પરણવું. સુભદ્રા એવું વચન આપે છે.

અંક ત્રીજો.

અનેક ૧ લો.—પૃથુરાજનાં પરાક્રમેમાં તારા સદાય ભાગ લેતી. એક વેળા પૃથુના એક અતિશય વેરી સાથે તેમનો ઓચિતે મુકાબલો થાય છે. તારાએ વેરીને મારી તેનું માથું કાપી લઇ એકલી ઘેર આવે છે, પાછળ પૃથુ ગોતતો આવેછે. એટલે તારા વેશ બદલી તેની પાસે માથું રજુ કરે છે પછી તેને પ્રેમ માગે છે અને બનાવે છે. છેવટ ખુલાસો થાય છે. એટલામાં ખબર આવે છે કે સંગ ચીતોડ ગયો તેથી પૃથુ ઉશ્કેરાઇ ત્યાં જવા ધારે છે. અદ્રખ્ય અવાજ આવે છે ભાગ્યે ધાર્યું હશે તેજ થશે. પણ તેની દરકાર ન કરતાં તે જવા માંડે છે. ત્યાં તેની બેન પશુ-ધરાનો કમળ આવે છે કે હું બધું દુઃખી છું. આવીને બચાવ. તારી વાટ સાત દિવસ જોઈશ ને પછી

આપઘાત કરીને મરીશ. આમ ધર્મ સંકટ આવતી
તે બેનના ધર તરફ એટલે શિરાહી જવા નીકળે છે.
અને તારાને કહે છે કે તું ચીતોડ. જા ને રાજમુગ્ધ
સંમના હાથમાં ન જાય એમ કર.

અવેશ ૨ એ—વાદળીએ ઉશ્કેરેલો પ્રભુસેવ યશોધરાનું વધારે અપમાન
કરવા આવે છે અને તેને હાથે વાદળીને કસુએ
પીવરાવવા જાય છે. પણ યશોધરા પાતી નથી
એટલે તેને આખખે આખખે મારે છે. એટલામાં પ્રભુ
આવી પહોંચે છે. બામલો પ્રભુરાવ મહારાઈ તેની
પાસે કરમરે છે અને યશોધરા પાસે પણ કરમરીને
માગે છે કે તારા ભાઈને સમજાવ કે મને બચાવે.
બેનના સમજાવવાથી પ્રભુ પ્રભુરાવને છોડે છે અને
વાદળીને મામ છોડી જવા હુકમ કરે છે.

અવેશ ૩ એ—ચંદ્રમુખીને પરાક્રમ કરી દેખાડી પરણી જવા મોટા
ટાશા શિકારીના વેષમાં આવે છે, અને વાધના આમ-
ડાની અંદર ધાસ ભરી, ચિમનીયાની મદદથી એને
ધસડી લાવે છે. દુર્ગાપૂજન કરી પાછી ફરતાં ચંદ્રમુખી
ચક્રારી સાથે ત્યાં આવી ચડે છે. મોટાશાએ આ પરા-
ક્રમ કરી દેખાડ્યું તેથી હવે ચંદ્રમુખીના હાથની માગણી
કરે છે, એટલામાં મોટાશાની પાછળ પડેલો છોટાશા
ચંદ્રમુખીને પરાક્રમ કરી દેખાડવાની ઉલટમાં પોતાના
બાપ મોટાશાને તથા ચિમનીયાને કેદ કરે છે. વિલા-
ધર આ ધામધુમ જોઈ મહારાઈ નાસી જાય છે. મો-
ટાશાનું પોકળ ખુલ્લુ થાય છે. ચંદ્રમુખી છોટાશાને
પરણી જાય છે. ચક્રારીના લમ પોતાની સાથે કરી
આપવા મોટાશા ચિમનીયાને એક હજાર સોનામહોર
આપે છે. ચક્રારી અને ચિમનીયા બન્ને ખુશ થાય છે.

અવેશ ૪ એ—જેમલ મુવા પછી તેની મા પણ મરી ગઈ એથી રાજા
રાખમજને ધણે આપઘાત થયો છે. તેને સ્વપ્નાં આવે
છે. અને તેથી તેને તિવ્ર વૈરાગ્ય ઉપજી તે ધૃષ્ટિ છે કે

આ મારા મુગટનો ભાર કોઈ પોતાને માથે ઉપાડી લે ને મને આ પ્રપંસથી મુક્ત કરે. એ સિચ્ચરમાં તે મુગટ બળે કોઈને પહેરવતો હોય તેમ કરવા જાય છે, પણ તે સંગ આવી નથીને દિલો છે તેને માથે મુકાય છે. રાણા ચમકે છે. એટલામાં તારા આવી તે ઝુટવીને લઈ જાય છે. રાણાને ખબર પડે છે કે મુગટ ન મળે ત્યાં મુઠી સંગ પરણી શકે એમ નથી તેથી તે પૃથુ ઉર્ધ્વ ગુસ્સે થાય છે. પણ ચાસ્ણી પૃથુ મોતના ભયમાં છે એવું બતાવે છે. તેથી રાણા સંગ અને સુભદ્રા શિશોદી જાય છે.

પ્રવેશ ૫ મો—ચક્રોરી જે ચંદ્રમુખીની દાસી હતી તે હવે એની સાસુ થઈ તેથી ચંદ્રમુખી બળી મરે છે. ચક્રોરી ચંદ્રમુખી પાસે પોતાના પગની મોજાડી સાફ કરાવે છે. ત્યાં વિદ્યાધર અને ચિમનીયો આવી ચડે છે. એટલામાં મેટાશાને કોગળીયો લગુ પડ્યો હોવાથી હાથ અફસોસ કરતો એ આવે છે; અને લાંબો થઈ પડે છે. ચિમનીયો વૈદ્ય પાસે દવા લેવા જાય છે. વિદ્યાધર ચક્રોરી પર અશક પડે છે. ચિમનીયો આવે છે. ચક્રોરી ચિમનીયાને વિદ્યાધરની બદલાનત વિષે કહી બહાર નહારી જાય છે. ચિમનીયો ચક્રોરીના વેષમાં આવી મોટાશાને દવા પાઈ વિદ્યાધરને બનાવે છે. એટલામાં મોટાશાને શુદ્ધિ આવતાં ચિમનીયો મોટાશાને પણ બનાવે છે. એટલામાં છોટાશા તથા ચંદ્રમુખી આવે છે. ચિમનીયાને જોઈ ઘોંટાળો કરે છે. ચક્રોરી આવે છે. મોટાશા પણ સારો થઈ જાય છે. વિદ્યાધરનો વેષ ઉઘાડો પડે છે. ચિમનીયાને શાબાશી મળે છે. બધા વિદ્યાધરને રીટકાર આપી કઠી મૂકે છે.

પ્રવેશ ૬ મો—પ્રભુરાવ ઉપરથી પૃથુરાજની બહુ આચતા સ્વામતા કરે છે. તેમાં એક પાલામાં ઝેર ભેળી વાદળીને લાથે પૃથુને અપાવે છે એટલામાં રામભલ આવી પાલો

ખુચી લે છે. તે પ્રભુરાવને કપડા આપે છે. તેમજ
 વાદળી ગુજરાતનાં શાહની ગનસુસ છે અને મેવાડ
 ઉપરની પોતાની ચંડાઈમાં તમને આડા આવતા દુર
 કરવા તમને ઝેર આપવા બહીં રાખી છે. સંગે એ
 આખત દુર ખેડે પ્રભુ ખોળી કાઢેલી. તે પત્રથી સાખીત
 કરી ખતાવે છે. વાદળી જવાબ દઈ શકતી નથી. પ્રભુરાવ
 અને વાદળી પાંક્ષામાં ઝેર છે એ વાત નામું કર બંધ છે.
 તેથી રાણો એમાંથી થોડું વાદળીને પીવડાવે છે. વાદળી
 મરે છે. મરેલી વાદળીને ખતાવી પૃથુને રાણો કહે
 છે કે અત્યારે તારી આના જેવીજ દશા હોત. પૃથુ
 તે વખતે તારૂં બળને પરાક્રમ ક્યાં હોત ? એમ યુક્તિ
 સર પૃથુના મનનું અભિમાન મટાડે છે. પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંત
 અને દૈવ હિચ્છથી પૃથુનો પોતાના બળ વિષેનો મોહ
 મટે છે અને દીર્ઘદ્રષ્ટીવાળો સંગ રાજા થવાને વધારે
 યોગ્ય છે તેમ તેના મનમાં થતાં પોતાની બેનને હાથે
 લાઈના માથ. પર મુગટ પ્રહારાવે છે અને રાણો રાય-
 મલ સંગ સુભદ્રાનો હસ્ત મેળાપ કરે છે. રાયમલની
 શીખવણીથી પ્રથુ ક્ષત્રી ધર્મનો ત્યાગ કરી તોરા સાથે
 અઘાત રૂપે ધર્મ જીવન ગાળવાનું જત લે છે.

ભાગ્યેદય.

નાટકનાં આયનો.

સુમધાર—આપો રમેશ સદા સુખ નીધી
વિમલ હૃદય મતિ પરિમલ નિરમલ
માયું જ્યારેય શુભ નાટક તણી વિધી—આપે
હિંદ ભુમીનું ભાગ્ય ઉઘાડો
ઉન્નતિનો પ્રભુ માર્ગ કુઝાડો
થાઓ સકલ ઉદ્યોગ તણી સિદ્ધિ—આપે.

૨

નટી—ભાગ્યે' ને લખાયું જરૂર તે થાવાનું,
લખે ને વિધાતા ન ફેકટ થાતાં,
કરો બળ સામે મિથ્યા તે બવાનું—ભાગ્યે.
માતુ ઉઠરે જવ બંધાય તન આ,
એ દેહ માંહે પ્રવેશે જ્યાં પ્રાણનો વવન આ,
ત્યાંથી છવાયે કેવું છે જીવન આ,
સમજોને શાણા, છે વેદનાં વચન આ.—ભાગ્યે.

૩

અંદ્રુખી—મૂવા લોકે જને હકાડે દા'ડે અનાડી
જુએ નફટ થઈ આંખ કરી બાડી—મૂવા.
હોય વરસ બારનો, કે સાડના સુમારનો,
હોય જલ્લો મોચી, હજમ કે કુંબારનો.—મૂવા.

મૂખના જોખારથી, આંખના પલકારથી,
જ્ઞાન કરી જોવાને જ્ઞાન નેવા ખારથી,
ધીમથી જેવતાં સાડી.—મુખરે

૪

રામમલ—આંખો પૂરે જાંઘારી પૂરે પુરી છવાઈ.
સત્તાતણાં ગુમાને જુદી એ હાંધી સુએ,
પીડા તમે, મારી મરે રેયત રીખાઈરે—આંખો
આ રાંકડી રેયત કદી સોંપી તમોને હાથરે,
એને પ્રીતીથી પાળવી કે મારવી એને મરે ?
લાખો જીવનમાંના નીસાસ કેા કદી જુદું કરે
માટે દયાની દ્રષ્ટિથી પાળો પ્રભને આદરે.
સંતોષ જ્યાં પ્રભમાં, આખાદી ત્યાં સવાઈ.
જ્યાં ધર્મ રાન્ય ચાલે, ત્યાં રામની દુવાઈ—પીરે.

૫

તારા—હિલ માઈ આ દીવાનું ફટકયું કરે છે ક્યાં ક્યાં ?
જેમ જેમ લગામ જેવું જઈ જઈ મરે છે ક્યાં ક્યાં ?
પૂરાઈ પીંજરામાં હું પંખણી ખુશીથી,
તોયે પછાડી પાંખો ફાકટ કરે છે ક્યાં ક્યાં ?
જીવાની આ મુંઝાવે, પણ સત્ય કેમ છોડું ?
તોયે હૃદય પ્રણયની પ્યાલી ભરે છે ક્યાં ક્યાં ?
ક્યાં ક્યાં જીવર ચીરાયે, ક્યાં જીવની મુઠાવે,
જાણું ન આંખમાંનાં આંસુ ખરે છે ક્યાં ક્યાં ?

તારા—મને વરવાની આશમાં

જેને વર પેલા સલામો ભરી રહ્યા—મને

ખીઓ—જેનનો નવ રંગ ચઢ્યો તને અંગ અંગે સખી
ખીટ્યું અનોપમ રૂપ મનોહર—પેલા સલામો.

તારા—મીઠાં સુણાવે ગીત કાગણુ જો પ્રેમનાં,
શ્રંગારો મોકલે વસંત આ.

ખીઓ—ખન્ને રસીકવર બાઈ મળ્યા તને,
જોળે કાં કંથને ?
વરને વસંતને
જેલાવશે તને—પેલા સલામો.

તારા—હુઓ પવન મારે અંગે લપટાય છે.
ભરો આ કંઈક કહી જાય છે.

ખીઓ—ગાંડા બન્યા છે જેડે તારી મીઠાશમાં.
રસના ઉદ્ધાસમાં,
બાહુના પાશમાં,
જેલે વિલાસમાં--પેલા સલામો.

૭

વાદળી—ચાલો પીયા જેલો આજ હોરી
તારી રંગ ભરી પીચકારી ચોનેરી
દેહ ભીંજાય જો ગોરી ચોરી મોરી—ચાલો.

હુરાવ—તું વસંતની વેલડી, દહેરે લળી લળી જાય,
તેમ તેમ મોહન મંત્રથી, મુજ મન ઝોલાં ખાય.

વાદળી—પીયા તારાં ઘેરાં નેનાં,
કસુંબલ ઘેર્યાં નેનાં,
ઝોકે ના બળે બહાલા,
રંગ સુવે ને ભીંજાય સાડી મારી—છ પીયા ખેલે.

૮

વાદળી બને નાચનારીઓ—

ઔર્યાંતાં કુસુમ બાણ મારી, ઔ પ્યારી,
રંગીલો કાન કયાં ગયો ?
મીઠા બોલ બોલી ફસાવી છબીલો કાન કયાં ગયો ?
હું હુંડું અકેલી વનમાં,
અરે હાં, છુપાયો છ્યાં લાડી લો ?—ઔર્યાંતાં.
મટુકી લઈ હુંતો ગદતી મહી વેચવાને,
હુંડી લીધી નંદલાલે,
બુલેલી ફસેલી થે ઘેલી છળેલી, બતાવો
રસીલો કયાં લાડીલો ?—ઔર્યાંતાં.

૯

સુરજમદ—મારી મેવાડ માના ઉછંગમાં
રમે વીર પ્રજા ઉછરંગમાં
ખેલે રણ જંગે ઉમંગમાં—મારી.
ભારત ભૂમીની વિજય દાતા
દીન જનો તણી એકજ ગાતા
આથ ગોરવની મૂર્તિ મારી માતા
પૂજું હું પ્રેમ તરંગમાં—રમે.

મુલાદ્રા—કેણુ વિદેશી મારા મનમાં વસી રહ્યો ?

મોહની મુરતી જોઈ કાળજડું ફેરાયું
હાયરે ન જાણું કયારે મારું ચીત ચોરાયું ?—કેણું.
પ્રાણનો જીવન થયો, પણ નવ પીછાતું,
જાણું છે આશ્રય, પણ નામ ઠામ ન જાણું
અજાણ્યો પ્રીતમ મને આવરી કરી રહ્યો.—કેણું.

મુલાદ્રા—વાણી આંખને શીખવું,

અર્પું હૃદયને નેન,

અંગે અંગ હૃદય કરું.

પૂજું હું રતિ, મેન.

હું જે પ્રેમે વરી તમને,

તમે એમ રાખજો અમને.

હોય દોષ, મને કે કમને

લુલી જજો હાસીને નમને—તમે.

સંગ—પ્રાણ ચરખી ગણું હું પ્યારી

એથી વધુ શું જાણું ?

મુલાદ્રા—જાલોજી જાલો કંઈ જાલો

પ્રેમની જાલી એ અજમાલો

પ્યારી લાગે અમને—તમે.

૧૨

અંદુખી-હાય હાયરે મોટાચા શેઠ છોડી ક્યાં ચાલ્યા,
 ચિચનીયો-કહો તો પહોંચાડું ઠેક, એકત્રા ક્યાં ચાલ્યા;-હાય.
 મોટાચા-જવા દીયો, કાં રોકો છો અમને, બાથું અમારે ઘેર,
 સાહુકારને તમે ચોર ઠરાવ્યા, વાળું તેનું વેર;-એકલા.
 અંદુખી-સાહેબા ચાલ્યા રોકાઈ જાઓ,
 મોટાચા-નહિ, બસ જઈશ હું, માથું કાં ખાઓ,
 ચિચનીયો-સીધા સોનાપૂર સિધાવારે;-એકત્રા.

૧૩

હરજો-અંપે તારી ઝુંપડી, ઘાયલ, અંપે તારી ઝુંપડી.
 આવતાં ને જતાં જરા ધીરે (૧) નચાવજો નેણ,
 નેણને નખરે મોઢ્યા ચિતોડના શેઠીયા,—
 હે રાંક અમારા જાતડી, ઘાયલ, રાંક અમારી જાતડી,
 પાદરેથી જાતાં નદી તીરે (૨) ભેલાં છે મન પ્રાણ.
 પ્રાણહાન કરી પોઢ્યા, ચિતોડના શેઠીયા;—

૧૪

ચાદની-અબસ હયેરાન કરતેહો નીગાહોસેં નેહાં હોકર
 એરે કાલીબ મેં રેહતે હો તુમી અયે જાનેજહાં હોકર
 કરો તુમ સખતીયાં હમપર જહાં તક અપના છ આહે
 પડે રહેજો તુમારે હરપે સંગે આસનાં હોકર—
 તમન્ના દીલકી અયે પીરે ફલક કુછ તો નીકલને દે
 અરે કાલીબ ન આયેજેં ચહાં હમ પ્રીર જવાં હોકર.

તારા--ખેલી ચૂમીનો લેવાને લાવ

આમ યાઓ કાં ઉતાવળા ?

કાઈ દેખી જો જાય મરું લાજ હું હાય.

પૃથુ--મીઠ હાસ્યથી બોલાવે અધર,

કેમ છેટાં રહ્યું જાય ?--ખેલી,

તારા--મોંઘાં નવી સ્ત્રીની પ્રીતીનાં મૂલ છે,

તેમાં અમારી ચૂમી તો અમૂલ છે.

પૃથુ--એકવાર કરું એ પાન,

જઈ થઈ હું તુજ શુલામ--ચૂમીનો.

નાચનારીઓ--

સરકાર તારી બોલી ખ્યારી લાગે મહારાજરે

સરકારરે રંગ રસીયા--સર.

ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરસે વીજ કરે ચમકાર,

અન્હાતા તારો પચરંગ સાફો ભીંજે મેઘ ધારરે--સરકારરે.

રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ મોરલા નાચે, વાગે વીણાતાર

અન્હાતા તારી અમૃત નજરે, વરસે આનંદ ધારરે--સરકાર.

સાખી.

મુબશ્શ—માઈ ભાગ્યની ગાડીયે, ઉલમ ને અભિમાન,

જેઠ્યા જો જો બળદીયા, નસીબ માડીવાન.

મુખ દુઃખે ભરી, આ મુસાફરી,

કરમે જે કરી કરવાની પુરી,

નહીં વધે ઘટે તેમાં જરી.

પૃથુ--જીવની શક્તિને પ્રબળ બુદ્ધિ,

કાં ગણે તમામ નકામાં ?

સુભદ્રા--નકારાં તમામ એ નકામાં, ન થાઓ બાપુ સામા.

સાખી.

જીવ ભાગ્ય ફળ ભોગવે, પૂર્વ કર્મ અનુસાર,

વાવેતર આ જનમનું ખીન્ન જનમ ખાનાર.

ચાહે તે કરે, ને મથી મરે,

ભાવીના ફરે, કોઈ દી ખરે,

જે લખ્યા લેખ તે ઉતરે.

પૃથુ--સદ્ વિચાર, સાધન, પ્રયત્ન,

કાં ગણે તમામ નકામાં ?

સુભદ્રા--નકામાં તમામ એ નકામાં, ન થાઓ બાપુ સામા.

૧૮

સાખી.

પૃથુ--આ હાથને આ શરીરને આ હૃદયને આ પ્રાણ,

તારાતણાં એ સર્વ છે એક પ્રેમ મારો જાણ.

ખીજી ના નારી મન ભાવે

તારા શી વમણી અતુલ નમણી.

નજરમાં ન આવે--ખીજી.

તારા છે આ દિલની રાણી

તારા પ્રાણ સમાણી.

ખીજું શું સમજાવે ?--ખીજી.

સાખી.

તારા--ઠો રતનના પૂરા પરીક્ષક આપ ચતુર સુભાષ.

રસીયા જસ સામું જુવો દયો લાડીલાજી દહાણ,

જુવો તો આ નવીની ખુબી

જેખનની ભરી ચતુર સુંદરી
આતુર દીલે ઉભી—જુવો.
તારા તે શું મારી પાસે
જેશે ત્યાંજ બુદ્ધાશે પ્રીતીમાં જશે દૂષી--જુવો.

૧૯

રાયમલ—દૈવ થકી જે થયું નીરમીત
ગણું પુનીત મારે મન
પાળું હું પ્રાણપણે સદૈવ.--દૈવ.
જગત યંત્રને જે ચલાવે
જીવનાં પુતળાંને નચાવે
લખ ચોરાશી ફેરા ફરાવે
નમી રહું તેને સદૈવ--દૈવ.

૨૦

વિદ્યાધર—હે બુદ્ધાલાં વહેલાં આવોરે, ચકોરી ચિતે લાવેરે,
કાપ પડયો કાગ જે હોજી;
હે નહિ આવો તો, જુરી જુરી હું મરીશ;—હે
હે મોટાશાની બાયડી, ને ચિમનીયાની ખડેન,
માશુક વિદ્યાધર તણી; હે વીતિ જાય છે રેનરુ—હે
હે મોટાશા મરવા પડયા, ને છોટાશા નથી ઘેર,
વિદ્યાધર આશક પડયો, હે ભેટોને આનંદ ભેર;—હે

૨૧

ચિમનીયો—સલૂણા છેડ કરો કાં મારી,
વિદ્યાધર—અમે તો છીએ બાલ પ્રજ્ઞયારી;—સલૂણા.
પ્રજ્ઞયારીને જોકે નહિ પણ, મગતી એકસો નાચી,
હઠકટમાં આવી તે સારી, હોય ભલેને નઠારી;—અમે

ચિમનીયો-મોટાશાની હું પરણેતર, ગણાઈ હું પરનારી,
 વિદ્યાધર-પ્રહાર્યારીની પ્રહાર્યાઈમાં, સમાન છે સહુનારી;-અમે
 ચિમનીયો-પંચ અગ્નિમાં દેહ તપાવા, તપની કરો તૈયારી,
 વિદ્યાધર-કામ અગ્નિથી દેહ બાળતો, ફરે સદા પ્રહાર્યારી;-અમે

૨૨

ચંદ્રમુખી-જા, જા, પ્રહાર્યારી, આ તારા શા હાલ છે,
 વિદ્યાધર-હાય. જીવન અમારું કંગાલ છે;-ખ્યાલ છે;-જા.
 ચિમનીયો-પાયો સંસારનો છે નર ને નારી.
 મોટાશા-પેદા કરે ત્યાં સડો પ્રહાર્યારી,
 વિદ્યાધર-એ તો વાંઠા વઠેલની ચાલ છે,-કમાલ છે;-જા
 ચંદ્રમુખી-મુશીલ સજ્જન સાધુઓ, સંસારના રખવાળ છે,
 તું સમા વાંઠા વિલાસી, કામિનીના કાળ છે;
 નર, વાનર, ખર કોણ તું. મુશ્કેલ એજ સવાલ છે;
 વિદ્યાધર-કરવો ઘટે કંઈ નિકાલ આજે, કોણે દીડી કાલ છે;-હાય.

૨૩

નાચનારીઓ-મહારાજ ઉઘાડો બાર, રસનાં ખુંદો જરે.
 ખુંદો જરે ને જીવાની ભરે
 મારી છાતી નમે રસભાર-રસનાં.
 નારી નાનેરી ને રાતલડી ઘેરી
 શીદને લગાડો વાર-રસનાં.
 શોકલડી મારી છોને બળે,
 મને બહાલ કરો અંગીકાર.-રસનાં.

ટેલીફોન નંબર ૧૦૫૪

રસ એન્ડ કંપની.

૩૭૫, હોરનબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

સ્ટીલ બાર્સ, સસીઆ ગેલવેનાઇઝ શીટ્સ, સ્ટીલ
એલ્ફીંગ ટુપ્સ, તીનપ્લેટ્સ, કાંટાના તાર, ગેલવેના-
ઇઝ, તથા સ્ટીલના તારો, લોખંડ તથા ગેલવેના-
ઇઝ પાઇપ, એલ્યુમીનમ જરમન સીલવર વગેરે
વેલાયતથી મંગાવી આપનાર તથા કમીશન
એજન્ટ્સ.

માલેક:—રસ્તમજી દોશાભાઈ તાતા.

આ પુરાક જૈન એડવોકેટ બી. પ્રેસ અમદાવાદ બીકાંટા
વાડીમાં શા. ચીમનલાલ જોડબાસે છાપ્યું અને તે રાયલ
નાટક મંડળીના માલેકોએ (હાલ મું. અમદાવાદ ઉં.
બીકાંટા માસ્તર થીએટરમાં) થી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

